

Family Management in Iranian Schools: A Meta-Synthesis and Critical Approach

Parvin Tajmohammadi¹ , Aliasghar Mashinchi² , Seyed Ahmad Hashemi³

1. PhD Student, Department of Educational Sciences, Lam.C., Islamic Azad University, Lamerd, Iran.
2. Associate Professor, Department of Education, Lam.C., Islamic Azad University, Lamerd, Iran (Corresponding Author).
3. Master, Department of Education, Lam.C., Islamic Azad University, Lamerd, Iran.

❖ **Corresponding Author Email:** Aliasghar.Mashinchi@iau.ac.ir

Research Paper

Receive: 2025/11/22
Accept: 2026/04/18
Initial Publish: 2026/06/21
Final Publish: 2026/12/22

Keywords:

Family Management, Curriculum, Meta-Synthesis, Iranian Schools, Family Education, Curriculum Planning, Life Skills.

Article Cite:

Tajmohammadi, P., Mashinchi, A., & Hashemi, S. A. (2026). Family Management in Iranian Schools: A Meta-Synthesis and Critical Approach. *Sociology of Education*. 12(4): 1-18.

Abstract

Purpose: The purpose of this study was to identify, synthesize, and explain the dimensions, components, and indicators of a family management curriculum in Iranian schools through a critical meta-synthesis approach and to develop a comprehensive conceptual framework for curriculum planning in this field.

Methods and Materials: This qualitative study employed a meta-synthesis methodology based on the seven-step model proposed by Sandelowski and Barroso. The research population consisted of Persian and English scholarly publications related to family management, family education, and curriculum studies published between 2000 and 2022 for international sources and between 2001 and 2022 for Iranian sources. An initial search yielded 460 studies. Following multiple screening stages using predefined inclusion and exclusion criteria and methodological quality assessment through the Critical Appraisal Skills Programme (CASP), 46 studies were selected for final analysis. Data were analyzed through open, axial, and selective coding procedures, and reliability was assessed using Cohen's Kappa coefficient.

Findings: The results revealed that the family management curriculum in Iranian schools consists of four major dimensions: objectives, content, teaching methods, and evaluation. These dimensions were organized into 12 main categories and 70 subcomponents. The objectives dimension included cognitive, emotional, communicative, ethical and commitment-oriented, practical, simplicity-oriented, economic, and social categories. The content dimension emphasized the selection and organization of real-life, value-based, and socially relevant educational materials. The teaching methods dimension highlighted active and participatory approaches such as inquiry, dialogue, problem-solving, role-playing, and technology-supported instruction. The evaluation dimension comprised continuous assessment and performance-based evaluation. Furthermore, a Cohen's Kappa coefficient of 0.684 indicated acceptable agreement between coders and satisfactory reliability of the proposed model.

Conclusion: The findings suggest that family management is a multidimensional and interdisciplinary educational domain that should be systematically integrated into school curricula. The proposed framework can support the design of family-centered educational programs, promote life skills, strengthen economic literacy, enhance social responsibility, and improve family-school interactions. The model also provides a practical foundation for educational policymakers and curriculum developers seeking to address the evolving needs of Iranian families and students.

<https://doi.org/10.61838/kman.soc.738>

Commons: CC BY 4.0

Detailed Abstract

Introduction

Family is widely recognized as the primary social institution responsible for the transmission of values, norms, beliefs, and life skills across generations. In contemporary societies, rapid social, economic, cultural, and technological transformations have significantly altered family structures and functions, creating new educational demands that require systematic attention within formal education systems. As a result, family management education has emerged as an important curricular domain aimed at preparing students for responsible participation in family life, social interactions, economic decision-making, and future parental roles. Educational scholars increasingly emphasize that schools should not merely transmit academic knowledge but also cultivate competencies necessary for managing personal, family, and social life (Gholami et al., 2024; Khori et al., 2025; Zhou, 2025). Family management encompasses a broad spectrum of competencies, including communication skills, emotional regulation, financial literacy, decision-making, conflict resolution, parenting knowledge, ethical responsibility, social participation, and lifestyle management. Studies conducted in different educational systems have demonstrated that family-centered curricula contribute to students' social-emotional development, behavioral adjustment, life satisfaction, and academic success (Igbokwe et al., 2019; Jeon, 2014; Kim, 2020; Singh et al., 2019). Within the Iranian educational context, several studies have examined various aspects of family management, family economics, family education, social education, moral development, lifestyle education, and curriculum design. These investigations have highlighted dimensions such as economic literacy, social responsibility, ethical values, spiritual development, parental participation, life skills, critical thinking, and competency-based education (Abdam et al., 2021; Eftekhari et al., 2021, 2022; Goudarzi et al., 2021; Hosseini et al., 2022; Taheri Tayebi et al., 2021). Furthermore, studies rooted in Islamic educational thought have emphasized the centrality of family in nurturing moral character, religious identity, discipline, responsibility, and spiritual growth (Akbari et al., 2024; Ehsani, 2021; Mousavi Seyed Sakhi et al., 2022; Raeis al-Islamzadeh et al., 2022; Zeyvand Lorestani et al., 2026). Despite the growing body of literature, existing knowledge remains fragmented, with individual studies addressing isolated dimensions of family management rather than providing an integrated curricular framework. Moreover, contemporary challenges such as changing lifestyles, economic pressures, technological influences, declining family cohesion, and increasing educational expectations underscore the need for a comprehensive curriculum model that reflects both educational priorities and societal realities (Arabha, 2024; Sabzeh & Bakhshi, 2025; Sharifi & Abdollahi, 2025; Zakeri et al., 2025). Therefore, the present study sought to identify and synthesize the dimensions, components, and indicators of family management curriculum in Iranian schools through a critical meta-synthesis approach.

Methods and Materials

This study employed a qualitative meta-synthesis methodology with a critical interpretive orientation. The research was exploratory in nature and aimed to integrate dispersed findings from previous studies into a coherent conceptual framework. The philosophical foundation of the study was interpretivism, emphasizing the construction and interpretation of meaning through systematic analysis of existing scholarly works. The research process followed the seven-step meta-synthesis procedure proposed by Sandelowski and Barroso. The population consisted of scholarly publications related to family management, family education, family economics, curriculum planning, social education, life skills education, and family-centered educational programs published between 2000 and 2022 in international databases and between 1380 and 1401 in Iranian academic databases. Searches were conducted across major national and international repositories, including ScienceDirect, Emerald, Springer, Elsevier, SID, Magiran, Noormags, and the Comprehensive Portal of Humanities. Initially, 460 records were identified. After multiple rounds of screening based on title relevance, abstract review, full-text examination, methodological quality, and alignment with the study objectives, 46 articles were selected for final analysis. Inclusion criteria required studies to focus on family management, family education, curriculum design, secondary education, or related educational domains and to provide sufficient methodological and conceptual detail. The Critical Appraisal Skills Programme (CASP) framework was used to evaluate study quality. Data extraction involved systematic identification of key concepts, themes, dimensions, and educational components reported in the selected studies. Open coding, axial coding, and selective coding procedures were employed to organize and integrate findings. Reliability was assessed through intercoder agreement using Cohen's Kappa coefficient, while validity was enhanced through expert review and repeated examination of coding structures by curriculum specialists.

Findings

The meta-synthesis revealed that the family management curriculum in Iranian schools can be conceptualized as a multidimensional framework consisting of four major dimensions, twelve principal categories, and seventy subcomponents. The first and most comprehensive dimension was educational goals. This dimension incorporated eight major categories: cognitive, emotional,

communicative, ethical and commitment-oriented, practical skills, simplicity-oriented values, economic competencies, and social competencies. Cognitive goals included value analysis, awareness of social position, understanding social norms, recognition of cultural and religious identity, and respect for law. Emotional goals emphasized empathy, active participation, tolerance of diverse viewpoints, emotional awareness, and respect for others. Communicative goals focused on interpersonal skills, conflict resolution, social interaction, and effective family communication. Ethical goals included responsibility, patience, self-control, family commitment, child-rearing awareness, self-confidence, and respect for family values. Practical goals addressed problem-solving abilities, economic decision-making, productive work skills, and resource management. Simplicity-oriented goals emphasized moderation, saving, responsible consumption, contentment, and avoidance of excessive materialism. Economic goals encompassed productivity, entrepreneurship, income management, financial responsibility, cost management, and economic literacy. Social goals included civic participation, environmental awareness, social identity, quality of life, and community engagement.

The second dimension was curriculum content. Findings indicated that content should emphasize the role of family, internalization of values, analysis of social and cultural issues, integration of real-life experiences, problem-centered learning, and horizontal and vertical curriculum organization. The third dimension consisted of teaching and learning methods. Effective pedagogical strategies included inquiry-based learning, critical thinking, reasoning, dialogue, role-playing, collaborative learning, technology-supported instruction, decision-making exercises, and experiential activities. The fourth dimension was assessment and evaluation. This dimension comprised two major categories: continuous assessment and performance assessment. Recommended approaches included project-based evaluation, practical assignments, school-based competitions, economic simulations, skill demonstrations, and authentic assessment practices. Quality control procedures demonstrated strong consistency in coding outcomes. The final model was reviewed by five curriculum experts who confirmed the adequacy and coherence of the identified dimensions. Cohen's Kappa coefficient reached 0.684, indicating acceptable agreement between independent coders. The findings further demonstrated substantial convergence across the reviewed literature, with most studies reinforcing rather than contradicting one another. Consequently, the resulting framework integrated previously scattered concepts into a comprehensive curricular model capable of addressing educational, social, ethical, economic, and familial needs simultaneously.

Discussion and Conclusion

The findings demonstrate that family management should be understood as a comprehensive educational domain rather than a narrow instructional topic restricted to household management or family economics. The identification of four interconnected dimensions highlights the necessity of approaching family education from a holistic perspective that incorporates cognitive development, emotional growth, ethical formation, social responsibility, practical competence, and economic literacy. The prominence of the goals dimension indicates that educational systems increasingly recognize the need to prepare students for future family roles, interpersonal relationships, and societal responsibilities. The inclusion of emotional, communicative, and ethical components reflects the growing awareness that successful family life depends not only on knowledge acquisition but also on the development of personal and interpersonal competencies.

Another important implication concerns the integration of family-related learning into broader curricular structures. The findings suggest that effective family management education requires alignment among educational objectives, content selection, instructional strategies, and assessment procedures. The emphasis on problem-based content and experiential learning methods indicates that family management competencies are best developed through active engagement with authentic life situations. Similarly, the prominence of performance-based assessment underscores the importance of evaluating students' ability to apply knowledge and skills in realistic contexts rather than merely recalling information.

The synthesis also highlights the multidimensional nature of contemporary family challenges. Economic literacy, responsible consumption, entrepreneurship, communication skills, social participation, and ethical commitment emerged as essential components of family management education. These findings suggest that educational institutions should adopt integrated curricular approaches capable of responding to social, cultural, technological, and economic transformations affecting modern families. Family management education should therefore be viewed as a strategic component of human development and citizenship preparation.

Overall, the study provides a comprehensive conceptual framework for family management curriculum development in Iranian schools. By synthesizing evidence from forty-six studies, the research offers a coherent model comprising four dimensions, twelve categories, and seventy subcomponents. The proposed framework may serve as a foundation for curriculum design, educational policy development, instructional planning, and future empirical investigations.

جامعه‌شناسی آموزش و پرورش

مدیریت خانواده در مدارس ایران: رویکرد فراترکیبی-انتقادی

پروین تاج محمدی^۱، علی اصغر ماشینچی^{۲*}، سید احمد هاشمی^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه علوم تربیتی، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران.

۲. دانشیار، گروه علوم تربیتی، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران (نویسنده مسئول).

۳. استاد، گروه علوم تربیتی، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران.

✉ ایمیل نویسنده مسئول: Aliasghar.Mashinchi@iau.ac.ir

چکیده

مقاله تحقیقاتی

هدف: هدف این پژوهش شناسایی، تلفیق و تبیین ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های برنامه درسی مدیریت خانواده در مدارس ایران با استفاده از رویکرد فراترکیبی-انتقادی و ارائه یک چارچوب مفهومی جامع برای برنامه‌ریزی درسی این حوزه بود.

روش‌شناسی: پژوهش حاضر از نوع کیفی و با استفاده از روش فراترکیب انجام شد. فرایند پژوهش بر اساس الگوی هفت‌مرحله‌ای سندلوسکی و باروسو طراحی گردید. جامعه پژوهش شامل مطالعات منتشرشده در حوزه مدیریت خانواده، آموزش خانواده و برنامه‌ریزی درسی در پایگاه‌های علمی فارسی و انگلیسی طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۲ برای منابع انگلیسی و ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۱ برای منابع فارسی بود. در مرحله جستجوی اولیه، ۴۶۰ مطالعه شناسایی شد که پس از غربالگری بر اساس معیارهای ورود و خروج و ارزیابی کیفیت با استفاده از چک‌لیست CASP، تعداد ۴۶ مقاله برای تحلیل نهایی انتخاب شد. داده‌ها از طریق کدگذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل شدند و برای بررسی پایایی از ضریب کاپای کوهن استفاده شد.

یافته‌ها: نتایج فراترکیب نشان داد که برنامه درسی مدیریت خانواده در مدارس ایران دارای چهار بعد اصلی شامل اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و ارزشیابی است. این ابعاد در قالب ۱۲ مقوله اصلی و ۷۰ مفهوم فرعی سازمان یافتند. بعد اهداف شامل مقوله‌های شناختی، عاطفی، ارتباطی، اخلاق و تعهد، مهارتی، ساده‌زیستی، اقتصادی و اجتماعی بود. بعد محتوا بر انتخاب و سازماندهی محتوای مرتبط با زندگی واقعی، ارزش‌های خانوادگی و مسائل اجتماعی تأکید داشت. در بعد روش‌های تدریس، راهبردهای فعال و مشارکتی مانند پرسشگری، گفت‌وگو، حل مسئله، ایفای نقش و بهره‌گیری از فناوری‌های آموزشی شناسایی شد. همچنین بعد ارزشیابی شامل استمرار ارزشیابی و سنجش عملکرد بود. ضریب کاپای ۰.۶۸۴ نیز بیانگر توافق معتبر میان کدگذاران و قابلیت اعتماد مدل نهایی بود.

نتیجه‌گیری: یافته‌های پژوهش نشان داد که مدیریت خانواده یک حوزه چندبعدی و میان‌رشته‌ای است که باید به‌صورت نظام‌مند در برنامه درسی مدارس مورد توجه قرار گیرد. الگوی استخراج‌شده می‌تواند مبنایی برای طراحی برنامه‌های آموزشی خانواده‌محور، توسعه مهارت‌های زندگی، ارتقای سواد اقتصادی، تقویت مسئولیت‌پذیری اجتماعی و بهبود تعامل میان خانواده و مدرسه باشد. همچنین این چارچوب می‌تواند به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان درسی در تدوین برنامه‌های آموزشی متناسب با نیازهای خانواده ایرانی کمک کند.

دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۰۱

پذیرش: ۱۴۰۵/۰۱/۲۹

انتشار اولیه: ۱۴۰۵/۰۳/۳۱

انتشار نهایی: ۱۴۰۵/۱۰/۰۱

واژگان کلیدی:

مدیریت خانواده، برنامه درسی، فراترکیب، مدارس ایران، آموزش خانواده، برنامه‌ریزی درسی، مهارت‌های زندگی.

استناد مقاله:

تاج محمدی، پروین، ماشینچی، علی اصغر، و هاشمی، سید احمد. (۱۴۰۵). مدیریت خانواده در مدارس ایران: رویکرد فراترکیبی-انتقادی. جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، ۱۲(۴): ۱۸-۱.

<https://doi.org/10.61838/kman.soc.738>

Commons: CC BY 4.0

مقدمه

خانواده به عنوان نخستین و بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی، نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌دهی شخصیت، هویت، ارزش‌ها، نگرش‌ها و الگوهای رفتاری افراد ایفا می‌کند. بسیاری از پژوهشگران بر این باورند که موفقیت نظام‌های آموزشی در تحقق اهداف تربیتی، تا حد زیادی به کیفیت تعامل میان خانواده و مدرسه وابسته است؛ زیرا بخش قابل توجهی از فرایند جامعه‌پذیری، انتقال ارزش‌ها و شکل‌گیری مهارت‌های زندگی در بستر خانواده صورت می‌گیرد. در دهه‌های اخیر، تحولات گسترده اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و فناورانه، ساختار و کارکرد خانواده را دستخوش تغییرات اساسی کرده است و این تغییرات، ضرورت بازنگری در نحوه آموزش مهارت‌های مرتبط با مدیریت خانواده را بیش از پیش آشکار ساخته‌اند. در چنین شرایطی، نظام‌های آموزشی تلاش کرده‌اند با طراحی برنامه‌های درسی مبتنی بر خانواده، زمینه ارتقای شایستگی‌های فردی، اجتماعی و خانوادگی دانش‌آموزان را فراهم آورند (Gholami et al., 2024; Khorri et al., 2025; Zhou, 2025).

مدیریت خانواده مفهومی چندبعدی است که حوزه‌هایی همچون روابط خانوادگی، تربیت فرزند، مدیریت اقتصادی، سلامت روانی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، مهارت‌های ارتباطی، تصمیم‌گیری، حل مسئله و مدیریت سبک زندگی را در بر می‌گیرد. مطالعات مختلف نشان داده‌اند که آموزش این مؤلفه‌ها در دوران مدرسه می‌تواند زمینه شکل‌گیری خانواده‌های پایدارتر و شهروندانی مسئولیت‌پذیرتر را فراهم کند. از دیدگاه اسلامی نیز خانواده مهم‌ترین بستر تربیت انسان محسوب می‌شود و مدیریت صحیح آن نیازمند برخورداری از دانش، مهارت و نگرش مناسب است. در این راستا، پژوهش‌هایی که با تکیه بر آموزه‌های قرآن کریم، نهج‌البلاغه و منابع اسلامی انجام شده‌اند، بر نقش ارزش‌های دینی، اخلاقی و معنوی در مدیریت خانواده تأکید داشته‌اند و آن را یکی از مهم‌ترین ابعاد تربیت رسمی و غیررسمی دانسته‌اند (Akbari et al., 2024; Ehsani, 2021; Mousavi Seyed Sakhi et al., 2022; Raeis al-Islamzadeh et al., 2022; Zeynvand Lorestani et al., 2026).

یکی از مهم‌ترین تحولات نظام‌های آموزشی معاصر، حرکت از آموزش صرف دانش به سمت پرورش شایستگی‌ها و مهارت‌های زندگی است. در این رویکرد، مدرسه صرفاً محل انتقال اطلاعات نیست، بلکه محیطی برای آماده‌سازی دانش‌آموزان جهت ایفای نقش‌های فردی، اجتماعی و خانوادگی در آینده محسوب می‌شود. مطالعات تطبیقی نشان می‌دهد که کشورهای مختلف تلاش کرده‌اند آموزش خانواده را به‌عنوان بخشی از برنامه درسی رسمی در سطوح مختلف تحصیلی ادغام کنند. برای مثال، پژوهش‌های انجام‌شده در کره جنوبی، سنگاپور، نیجریه و سایر کشورها نشان داده‌اند که برنامه‌های درسی مبتنی بر خانواده می‌توانند در ارتقای مهارت‌های اجتماعی، مسئولیت‌پذیری، سواد مالی، سلامت روانی و سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان نقش مؤثری ایفا کنند (Igbokwe et al., 2019; Jeon, 2014; Kim, 2020; Zhou, 2025). همچنین برنامه‌های مبتنی بر خانواده در حوزه‌های مختلفی همچون آموزش مهارت‌های عاطفی و اجتماعی، پیشگیری از آسیب‌های روانی، تقویت تاب‌آوری و توسعه رفتارهای سازگارانه نتایج مثبتی را به همراه داشته‌اند (Arif et al., 2023; Muddle, 2023; Singh et al., 2019).

در ادبیات برنامه‌ریزی درسی، مدیریت خانواده به عنوان حوزه‌ای میان‌رشته‌ای شناخته می‌شود که در تقاطع علوم تربیتی، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، اقتصاد و مطالعات خانواده قرار دارد. پژوهش‌های داخلی نیز طی سال‌های اخیر به بررسی ابعاد مختلف این مفهوم پرداخته‌اند. برخی از این مطالعات بر طراحی الگوهای برنامه درسی اقتصاد خانواده تمرکز داشته‌اند و مؤلفه‌هایی نظیر مدیریت درآمد، مدیریت هزینه، الگوی مصرف، کارآفرینی، مسئولیت اقتصادی و سواد مالی را مورد تأکید قرار داده‌اند (Hosseini et al., 2022; Taheri Tayebi et al., 2021; Yousefi & Rahimi, 2018). گروهی دیگر به بررسی جایگاه خانواده در برنامه‌های درسی اجتماعی، اخلاقی و تربیتی پرداخته‌اند و بر مؤلفه‌هایی همچون هویت اجتماعی، مشارکت، مسئولیت‌پذیری، اخلاق خانوادگی، تربیت شهروندی و تعامل خانواده و مدرسه تأکید کرده‌اند (Aghamohammadi & Khorsandi, 2015; Bahrami et al., 2021; Goudarzi et al., 2021). افزون بر این، مطالعاتی نیز نقش برنامه‌های آموزشی خانواده را در ارتقای مهارت‌های زندگی، بهبود رفتارهای تحصیلی، افزایش خودآگاهی و رشد اجتماعی دانش‌آموزان مورد بررسی قرار داده‌اند (Arabha, 2024; Boujari, 2024; Shahabi Raberi, 2019; Sharifi & Abdollahi, 2025; Zakeri et al., 2025).

برنامه درسی مدیریت خانواده در ایران عمدتاً در قالب دروس مرتبط با سبک زندگی، مطالعات اجتماعی، اقتصاد خانواده و آموزش خانواده مورد توجه قرار گرفته است. با این حال، بررسی پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهد که بسیاری از این مطالعات به صورت بخشی و پراکنده به موضوع پرداخته‌اند و هر یک تنها بخشی از ابعاد مدیریت خانواده را مورد توجه قرار داده‌اند. برای مثال، برخی پژوهش‌ها بر ابعاد اقتصادی و سواد مالی تمرکز داشته‌اند (Adak & Mirarab et al., 2019; Yousefzadeh Chousari, 2019; Deenanath et al., 2019; Fazlalizadeh Soufi et al., 2019). برخی دیگر بر تفکر فلسفی، تفکر انتقادی و شایستگی‌های شناختی تأکید نموده‌اند (Abdam et al., 2021; Eftekhari et al., 2021; Mehnem et al., 2021) و گروهی نیز بر ابعاد معنوی، اخلاقی و هویتی خانواده تمرکز داشته‌اند (Aghamohammadi & Khorsandi, 2015; Ehsani, 2021; Raeis al-Islamzadeh et al., 2022). این پراکندگی سبب شده است که تاکنون تصویری جامع از ابعاد و مؤلفه‌های برنامه درسی مدیریت خانواده در نظام آموزشی ایران شکل نگیرد.

از سوی دیگر، تحولات اجتماعی سال‌های اخیر، ضرورت توجه به مدیریت خانواده را دوچندان کرده است. گسترش فناوری‌های نوین ارتباطی، تغییر سبک زندگی، افزایش پیچیدگی روابط خانوادگی، تغییر الگوهای مصرف، رشد چالش‌های اقتصادی و افزایش انتظارات اجتماعی از خانواده، نیاز به آموزش مهارت‌های مرتبط با مدیریت خانواده را افزایش داده است. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که ضعف در آموزش مهارت‌های خانوادگی می‌تواند پیامدهایی همچون کاهش انسجام خانوادگی، ضعف مهارت‌های ارتباطی، مشکلات اقتصادی، افت عملکرد تحصیلی و آسیب‌پذیری اجتماعی را به دنبال داشته باشد (Khorri et al., 2025; Sharifi & Abdollahi, 2025; Zhou, 2025). در مقابل، برنامه‌های آموزشی مبتنی بر خانواده می‌توانند به ارتقای سرمایه اجتماعی، تقویت مسئولیت‌پذیری، بهبود رفتارهای تحصیلی، افزایش مشارکت والدین و رشد همه‌جانبه دانش‌آموزان منجر شوند (Arabha, 2024; Qaranjik et al., 2021, 2022).

در حوزه برنامه‌ریزی درسی نیز نظریه‌پردازان بر ضرورت توجه به عناصر چهارگانه اهداف، محتوا، روش‌های یاددهی-یادگیری و ارزشیابی تأکید کرده‌اند. مطالعات مرتبط با طراحی و اعتبارسنجی برنامه‌های درسی نشان داده‌اند که موفقیت هر برنامه آموزشی مستلزم هماهنگی میان این عناصر است و نادیده گرفتن هر یک از آن‌ها می‌تواند اثربخشی برنامه را کاهش دهد (Abdam et al., 2021; Goudarzi et al., 2021; Yazdani, Abbasi, Hasani, & Ali Asgari, 2018). همچنین پژوهش‌های مربوط به ساخت برنامه‌های درسی مبتنی بر شایستگی، سواد اطلاعاتی، تفکر انتقادی و آموزش خانواده، اهمیت طراحی منسجم اهداف، انتخاب محتوای مناسب، بهره‌گیری از روش‌های تدریس فعال و ارزشیابی عملکردمحور را مورد تأکید قرار داده‌اند (Ghanbaripour Talemi et al., 2023; Hosseini et al., 2022; Mehnem et al., 2021; Taheri et al., 2021). در همین راستا، برخی پژوهشگران معتقدند که برنامه درسی مدیریت خانواده باید فراتر از انتقال دانش نظری حرکت کرده و بر توسعه مهارت‌های واقعی زندگی، تصمیم‌گیری، مدیریت منابع، ارتباط مؤثر، مسئولیت‌پذیری و خودمدیریتی تمرکز کند (Barnum, 2014; Grey et al., 2015; Zhou, 2015).

با وجود رشد پژوهش‌های مرتبط با خانواده، آموزش خانواده و برنامه‌ریزی درسی، هنوز خلأهای قابل توجهی در دانش موجود مشاهده می‌شود. نخست آنکه یافته‌های پژوهش‌های مختلف در حوزه مدیریت خانواده پراکنده بوده و تاکنون تلفیق جامعی از آن‌ها صورت نگرفته است. دوم آنکه بسیاری از مطالعات تنها به یک بعد خاص از مدیریت خانواده پرداخته‌اند و ارتباط میان ابعاد مختلف شناختی، عاطفی، اجتماعی، اقتصادی و تربیتی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. سوم آنکه بخش قابل توجهی از پژوهش‌ها به بررسی وضعیت موجود محدود شده‌اند و کمتر به ارائه چارچوبی جامع برای برنامه‌ریزی درسی مدیریت خانواده در مدارس پرداخته‌اند. افزون بر این، برخی مطالعات به وجود کاستی‌ها و آسیب‌های موجود در برنامه‌های درسی فعلی اشاره کرده‌اند؛ از جمله ضعف در محتوا، کمبود فعالیت‌های کاربردی، ناکارآمدی شیوه‌های ارزشیابی و عدم تناسب برخی برنامه‌ها با نیازهای واقعی دانش‌آموزان و خانواده‌ها (Eftekhari et al., 2022; Sarabi & Ahmadi, 2019; Tatar & Adigüzel, 2019).

بر این اساس، به نظر می‌رسد که استفاده از روش فراترکیب می‌تواند با گردآوری، تحلیل و تلفیق نظام‌مند نتایج پژوهش‌های پیشین، زمینه دستیابی به درکی جامع‌تر از ابعاد برنامه درسی مدیریت خانواده را فراهم سازد. فراترکیب این امکان را فراهم می‌آورد که یافته‌های پراکنده پژوهش‌های مختلف در کنار

یکدیگر قرار گیرند، نقاط اشتراک و افتراق آن‌ها شناسایی شود و در نهایت چارچوبی منسجم برای طراحی و توسعه برنامه درسی مدیریت خانواده ارائه گردد. از این رو، پژوهش حاضر با هدف شناسایی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های برنامه درسی مدیریت خانواده در مدارس ایران با رویکرد فراترکیبی-انتقادی انجام شد.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، در زمره مطالعات اکتشافی و توسعه‌ای قرار می‌گیرد و از منظر ماهیت داده‌ها، یک پژوهش کیفی محسوب می‌شود که با رویکرد فراترکیب انتقادی انجام شده است. مبنای فلسفی پژوهش بر پارادایم تفسیرگرایی استوار است؛ زیرا هدف اصلی مطالعه، درک، تفسیر و بازاندیشی انتقادی در خصوص مفهوم مدیریت خانواده در نظام آموزشی ایران و استخراج ابعاد، مؤلفه‌ها، چالش‌ها و الزامات آن از خلال انبوه مطالعات پیشین بوده است. در چارچوب مدل پیاز پژوهش ساندرز و همکاران (۲۰۰۹)، رویکرد پژوهش استقرایی در نظر گرفته شد؛ بدین معنا که پژوهشگر با بررسی نظام‌مند یافته‌های مطالعات موجود، به شناسایی الگوها، مضامین و روابط مفهومی پرداخته و در نهایت مدل مفهومی مدیریت خانواده در مدارس ایران را تدوین نموده است. استراتژی اصلی پژوهش، فراترکیب کیفی با رویکرد انتقادی بوده است که علاوه بر تلفیق دانش موجود، به تحلیل شکاف‌ها، تناقض‌ها، سوگیری‌های نظری و نارسایی‌های ساختاری موجود در ادبیات پژوهش نیز توجه داشته است. جامعه پژوهش شامل تمامی مقالات، پایان‌نامه‌ها، گزارش‌های پژوهشی و اسناد علمی مرتبط با مدیریت خانواده، آموزش خانواده، مشارکت والدین در مدرسه، تربیت خانوادگی، سواد والدگری و تعامل خانواده و مدرسه بود که طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۵ در پایگاه‌های معتبر علمی داخلی و بین‌المللی منتشر شده‌اند. جستجوی نظام‌مند منابع در پایگاه‌های علمی شامل *Web of Science*، *Scopus*، *Magiran*، *SID*، *ERIC*، *Springer*، *Emerald*، *ScienceDirect*، نورمگز و پرتال جامع علوم انسانی انجام گرفت. پس از استخراج اولیه ۲۸۶ منبع علمی، فرآیند غربالگری بر اساس عنوان، چکیده، متن کامل، ارتباط موضوعی، کیفیت روش‌شناختی و همسویی با اهداف پژوهش صورت گرفت. در نهایت، ۵۲ مطالعه واجد شرایط با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب و وارد مرحله تحلیل شدند. انتخاب نهایی مطالعات تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت؛ به نحوی که مطالعه منابع جدید منجر به ظهور مفهوم یا مقوله تازه‌ای نمی‌شد.

در پژوهش حاضر ابزار اصلی گردآوری داده‌ها، فرم استخراج اطلاعات و چک‌لیست تحلیل مطالعات بود که به صورت محقق‌ساخته و بر مبنای اهداف پژوهش طراحی گردید. این فرم شامل بخش‌هایی نظیر مشخصات کتاب‌شناختی منابع، اهداف پژوهش، چارچوب نظری، روش‌شناسی، جامعه آماری، ابزارهای گردآوری داده، یافته‌های اصلی، پیشنهادها و محدودیت‌های مطالعات بود. همچنین به منظور ارزیابی کیفیت منابع انتخاب‌شده از برنامه مهارت‌های ارزیابی انتقادی (*CASP*) استفاده شد. این ابزار یکی از شناخته‌شده‌ترین چارچوب‌های ارزیابی کیفیت مطالعات کیفی است و ابعادی نظیر شفافیت اهداف پژوهش، تناسب روش‌شناسی، کیفیت طراحی مطالعه، شیوه نمونه‌گیری، گردآوری داده‌ها، ملاحظات اخلاقی، دقت تحلیل داده‌ها، انسجام یافته‌ها و ارزش علمی پژوهش را مورد سنجش قرار می‌دهد. برای هر مطالعه بر اساس معیارهای *CASP* امتیازی از یک تا پنج در هر شاخص اختصاص یافت و تنها مطالعاتی که حداقل کیفیت لازم را کسب کرده بودند وارد مرحله تحلیل شدند. علاوه بر این، برای ثبت و سازمان‌دهی داده‌های استخراج‌شده از نرم‌افزار *MAXQDA* استفاده شد تا امکان کدگذاری نظام‌مند، مقایسه مستمر مفاهیم و تشکیل شبکه‌های مفهومی فراهم گردد. در مرحله تحلیل، تمامی متون منتخب چندین بار مطالعه شدند و واحدهای معنایی مرتبط با مدیریت خانواده در مدارس ایران استخراج گردید. سپس کدهای اولیه بر اساس مفاهیم مشترک شکل گرفتند و در مراحل بعدی در قالب مقوله‌های فرعی و مقوله‌های اصلی سازمان‌دهی شدند. به منظور افزایش اعتبار یافته‌ها، فرآیند کدگذاری توسط دو پژوهشگر مستقل انجام شد و نتایج حاصل مورد مقایسه قرار گرفت.

تحلیل داده‌ها بر اساس روش هفت‌مرحله‌ای فراترکیب سندلوسکی و باروسو (۲۰۰۷) انجام شد. در مرحله نخست، پرسش‌های اصلی پژوهش پیرامون ابعاد و مؤلفه‌های مدیریت خانواده در مدارس ایران و چالش‌های موجود در این حوزه تدوین گردید. در مرحله دوم، جستجوی نظام‌مند منابع علمی در پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی و خارجی انجام شد. مرحله سوم شامل غربالگری و انتخاب مطالعات مرتبط بر اساس معیارهای ورود و خروج بود. در مرحله چهارم، اطلاعات کلیدی مطالعات منتخب استخراج و طبقه‌بندی شد. در مرحله پنجم، فرآیند کدگذاری باز، محوری و انتخابی اجرا گردید؛ به گونه‌ای که ابتدا مفاهیم اولیه شناسایی شدند، سپس در قالب مقوله‌های مشترک ادغام گردیدند و در نهایت مضامین اصلی و ابعاد کلان مدیریت خانواده استخراج شدند. در مرحله ششم،

اعتبارسنجی یافته‌ها از طریق بازبینی مکرر داده‌ها، بررسی همتایان، ارزیابی خبرگان و کنترل کیفیت مطالعات انجام گرفت. همچنین برای سنجش پایایی کدگذاری از شاخص توافق میان کدگذاران و ضریب کاپای کوهن استفاده شد که مقدار آن بالاتر از ۸۰/۰ به دست آمد و نشان‌دهنده توافق مطلوب میان کدگذاران بود. در مرحله هفتم، روابط میان مضامین و مقوله‌های استخراج‌شده تحلیل و مدل مفهومی مدیریت خانواده در مدارس ایران ترسیم گردید. افزون بر این، برای ارزیابی قابلیت اعتماد یافته‌ها از معیارهای لینکلن و گوبا شامل اعتبارپذیری، انتقال‌پذیری، قابلیت اعتماد و تأییدپذیری استفاده شد. در راستای تحقق این معیارها، از راهبردهایی همچون توصیف غنی داده‌ها، ممیزی پژوهش، مثلث‌سازی منابع، بازبینی مستمر تحلیل‌ها و مشارکت خبرگان بهره گرفته شد. رویکرد انتقادی پژوهش نیز در تمامی مراحل تحلیل مدنظر قرار گرفت؛ به‌گونه‌ای که علاوه بر استخراج مضامین مشترک، تلاش شد ساختارهای پنهان، کاستی‌های سیاستی، شکاف‌های اجرایی و تناقض‌های موجود در ادبیات مدیریت خانواده در مدارس ایران نیز شناسایی و تبیین شوند تا زمینه برای ارائه الگویی جامع‌تر و واقع‌بینانه‌تر فراهم گردد.

یافته‌های پژوهش

برای شناسایی ابعاد برنامه درسی مدیریت خانواده در مدارس ایران، از روش فراترکیب استفاده شد. در این راستا، روش هفت‌مرحله‌ای سندلوسکی و باروسو (۲۰۰۷) مبنای تحلیل قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد که مفهوم مدیریت خانواده در برنامه درسی مدارس، مفهومی چندبعدی است و صرفاً به آموزش مهارت‌های خانه‌داری یا اقتصاد خانواده محدود نمی‌شود، بلکه مجموعه‌ای از مؤلفه‌های شناختی، عاطفی، ارتباطی، اخلاقی، اقتصادی، اجتماعی، مهارتی و ارزشیابانه را دربرمی‌گیرد. بر این اساس، یافته‌های پژوهش حاضر در قالب هفت‌گانه فراترکیب، شامل تنظیم پرسش پژوهش، مرور نظام‌مند ادبیات، جست‌وجو و انتخاب پژوهش‌های مناسب، ارزیابی کیفیت مطالعات، استخراج اطلاعات، ترکیب یافته‌های کیفی، کنترل کیفیت و ارائه الگوی نهایی گزارش می‌شود.

در گام نخست، پرسش اصلی پژوهش تنظیم شد. هدف اصلی از انجام فراترکیب در این پژوهش، شناسایی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های برنامه درسی مدیریت خانواده بود. جامعه مورد مطالعه شامل مقالات علمی-پژوهشی و علمی-ترویجی در دسترس در حوزه برنامه درسی مدیریت خانواده، برنامه‌ریزی درسی، آموزش خانواده، مدیریت اقتصاد خانواده و تعامل خانواده و مدرسه بود. از نظر زمانی، مقالات انگلیسی منتشرشده در بازه ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۲ و مقالات فارسی منتشرشده در بازه ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۱ بررسی شدند. روش گردآوری داده‌ها نیز تحلیل اسنادی بود؛ بدین معنا که متن پژوهش‌های پیشین به‌عنوان داده‌های ثانویه وارد فرآیند تحلیل شد و پژوهشگر با استفاده از معیارهای ورود و خروج، برخی مطالعات را در فرآیند تحلیل حفظ و برخی را حذف کرد.

جدول ۱. تعریف پرسش اصلی پژوهش

مؤلفه‌ها	تنظیم پرسش
چه چیزی؟	شناسایی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های برنامه درسی مدیریت خانواده
چه کسی؟	مقالات علمی-پژوهشی و علمی-ترویجی مرتبط در پایگاه‌های معتبر فارسی و انگلیسی
چه وقت؟	مقالات انگلیسی در بازه ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۲ و مقالات فارسی در بازه ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۱
چگونه؟	تحلیل اسنادی و استفاده از متون پژوهش‌های پیشین به‌عنوان داده‌های ثانویه

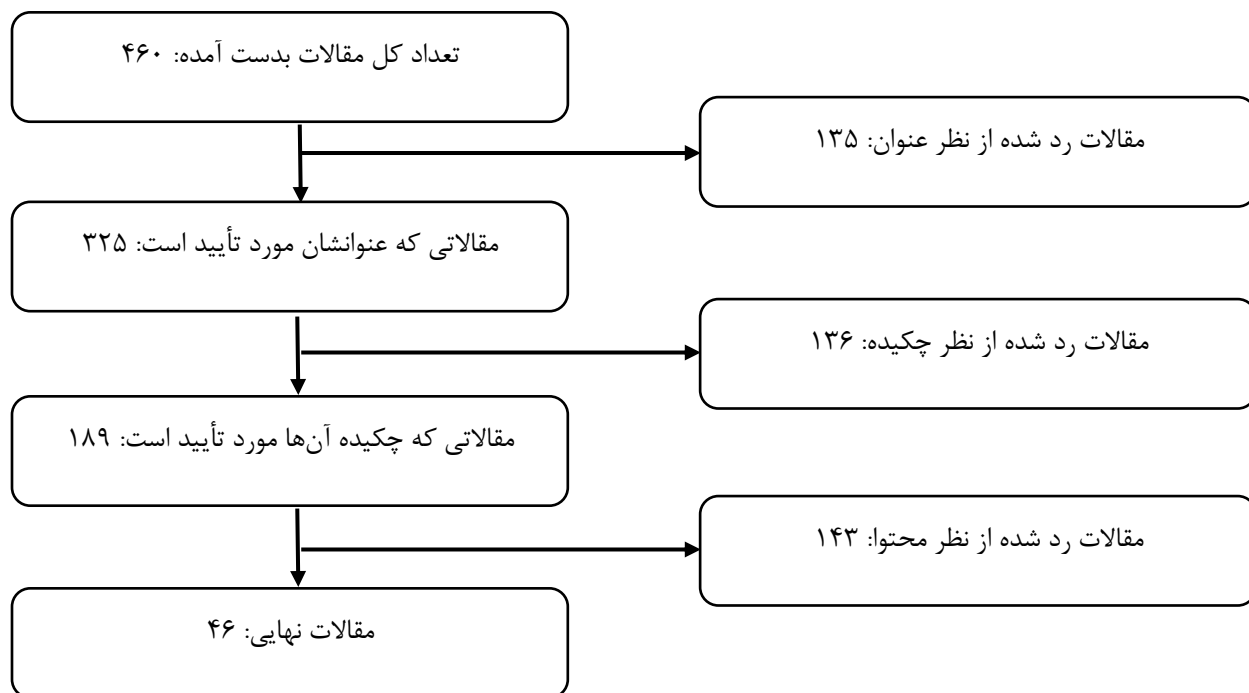
در گام دوم، مرور ادبیات به‌صورت نظام‌مند انجام شد. برای مقالات فارسی، پایگاه‌های نورمگز، مگپان، پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، و پرتال جامع علوم انسانی و برای مقالات انگلیسی، پایگاه‌های ScienceDirect، Elsevier، Springer و Emerald بررسی شدند. در مجموع، ۴۶۰ مطالعه برای بررسی اولیه شناسایی شد. همچنین بر اساس جست‌وجو در سامانه پیشینه پژوهش ایرانداک، پایان‌نامه‌ای با عنوان دقیق و کاملاً منطبق با موضوع پژوهش حاضر یافت نشد. این موضوع نشان داد که اگرچه مطالعات متعددی درباره برنامه‌ریزی درسی، اقتصاد خانواده، آموزش خانواده، سبک زندگی، مشارکت والدین، تربیت اجتماعی و سواد اقتصادی وجود دارد، اما پژوهشی که به‌صورت جامع و با رویکرد فراترکیب انتقادی به ابعاد برنامه درسی

مدیریت خانواده در مدارس ایران بپردازد، مشاهده نشد. برای افزایش جامعیت مرور ادبیات، علاوه بر کلیدواژه‌های اصلی، مترادف‌ها و ترکیب‌های مفهومی مرتبط نیز مورد استفاده قرار گرفتند.

جدول ۲. دامنه جست‌وجو و واژگان کلیدی پژوهش

بخش جست‌وجو	فارسی	انگلیسی
کلیدواژه اصلی اول	برنامه‌ریزی درسی	Curriculum
کلیدواژه اصلی دوم	مدیریت خانواده	Family management
ترکیب کلیدواژه‌های اول	برنامه‌ریزی درسی + دوره متوسطه	Curriculum planning + secondary course
ترکیب کلیدواژه‌های دوم	برنامه‌ریزی درسی + مدیریت خانواده	Curriculum planning + family management
پایگاه‌های فارسی	نورمگز، مگیران، پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، پرتال جامع علوم انسانی	—
پایگاه‌های انگلیسی	—	ScienceDirect, Elsevier, Springer, Emerald
بازه زمانی	۱۴۰۱ تا ۱۳۸۰	۲۰۲۲ تا ۲۰۰۰

در گام سوم، جست‌وجو و انتخاب پژوهش‌های مناسب انجام شد. در آغاز، کلیدواژه «برنامه‌ریزی درسی» در پایگاه‌ها جست‌وجو شد، اما به دلیل کلی بودن این واژه، تعداد زیادی از مطالعات نامرتبط با موضوع به دست آمد. بنابراین، جست‌وجو به تدریج اصلاح شد و کلیدواژه‌های مکمل مانند «مدیریت خانواده»، «دوره متوسطه»، «اقتصاد خانواده»، «آموزش خانواده»، «سبک زندگی»، «Curriculum planning, Family management» و «Secondary education» به جست‌وجو افزوده شدند. فرآیند غربالگری در چند مرحله انجام شد. ابتدا عنوان مقالات بررسی شد و مقالاتی که با هدف و پرسش پژوهش ارتباط نداشتند حذف شدند. سپس چکیده مطالعات باقی‌مانده ارزیابی شد و مجدداً بخشی از مطالعات نامرتبط کنار گذاشته شد. در مرحله بعد، متن کامل مقالات بررسی شد و مطالعاتی که از نظر محتوا، روش، دامنه موضوعی یا کیفیت اطلاعات برای پاسخ به پرسش پژوهش مناسب نبودند، حذف شدند. در نهایت، ۴۶ مقاله به‌عنوان منابع نهایی وارد فرآیند فراترکیب شدند.

شکل ۱. خلاصه‌ای از فرآیند غربال مقالات؛ یافته‌های تحقیق

فرآیند غربالگری نشان داد که از میان ۴۶۰ مطالعه اولیه، بخشی از منابع به دلیل تکراری بودن، بخشی به دلیل عدم ارتباط با برنامه‌ریزی درسی، مدیریت خانواده یا دوره متوسطه، بخشی به دلیل نداشتن متن کامل یا چکیده قابل استناد، و بخشی نیز به دلیل ضعف روش‌شناختی از فرآیند تحلیل خارج شدند. در نهایت، ۴۶ مقاله پس از بررسی عنوان، چکیده، متن کامل و کیفیت روش‌شناختی برای استخراج کدها و ترکیب یافته‌های کیفی انتخاب شدند.

جدول ۳. معیارهای ورود و خروج مطالعات

معیار	ورود	خروج
جمعیت	تمام مطالعات مرتبط با موضوع پژوهش	محدودیتی از نظر جمعیت پژوهش اعمال نشد
پدیده نظر	مورد برنامه‌ریزی درسی، مدیریت خانواده، دوره متوسطه، آموزش خانواده، اقتصاد خانواده و تعامل خانواده و مدرسه	مقالات غیرمرتبط با برنامه‌ریزی درسی، مدیریت خانواده و دوره متوسطه
زمینه	بدون محدودیت زمینه‌ای	بدون محدودیت زمینه‌ای
تاریخ انتشار	مقالات انگلیسی از ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۲ و مقالات فارسی از ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۱	مقالات انگلیسی پیش از ۲۰۰۰ و مقالات فارسی پیش از ۱۳۸۰
زبان	فارسی و انگلیسی	زبان‌هایی به جز فارسی و انگلیسی
نوع مطالعه	مقالات علمی-پژوهشی و علمی-ترویجی با رویکرد کیفی یا آمیخته	مقالات علمی-تخصصی، کنفرانسی، کتاب‌ها، یادداشت‌ها و متون غیرپژوهشی
دسترسی	مقالات دارای چکیده و متن کامل	مقالات فاقد چکیده یا متن کامل

در ادامه گام سوم، کیفیت مقالات منتخب ارزیابی شد. ارزیابی کیفیت مطالعات به این دلیل اهمیت داشت که ورود مطالعات ضعیف به فراترکیب می‌توانست اعتبار الگوی نهایی را کاهش دهد. برای این منظور از برنامه مهارت‌های ارزیابی حیاتی یا CASP استفاده شد. با توجه به تنوع نوع مطالعات، سه محور کلی این ابزار شامل اعتبار نتایج، نوع نتایج و کاربردی بودن نتایج در حوزه مورد نظر مبنای داوری قرار گرفت. سپس ده شاخص اصلی برای ارزیابی مطالعات استفاده شد که شامل بیان روشن اهداف پژوهش، انتخاب روش‌شناسی مناسب، بیان روشن طرح پژوهش، مناسب بودن روش نمونه‌برداری، مناسب بودن روش گردآوری داده‌ها، دقت و نداشتن سوگیری در اجرای پژوهش، انعکاس‌پذیری، ملاحظات اخلاقی، دقت تجزیه و تحلیل، بیان روشن یافته‌ها و ارزش علمی پژوهش بود. بر اساس نتایج ارزیابی، مقالات منتخب از نظر کیفیت در سطح قابل قبول قرار گرفتند و وارد مرحله استخراج اطلاعات شدند. امتیاز کیفی مطالعات منتخب بین ۲۳ تا ۴۸ قرار داشت و بیشتر مطالعات در سطح کیفی بالا ارزیابی شدند. همچنین برای کنترل کیفیت کدگذاری و سنجش میزان توافق میان کدگذاران، از شاخص کاپای کوهن استفاده شد. مقدار کاپا برابر ۰.۶۸۴ به دست آمد که نشان‌دهنده سطح توافق معتبر میان محقق و خبره دوم در طبقه‌بندی مفاهیم است.

جدول ۴. ارزیابی کیفیت مطالعات، غربالگری و پایایی کدگذاری

محور ارزیابی	یافته به دست آمده
تعداد مطالعات شناسایی شده در جست‌وجوی اولیه	۴۶۰ مطالعه
تعداد مطالعات نهایی وارد شده به فراترکیب	۴۶ مقاله
ابزار ارزیابی کیفیت	برنامه مهارت‌های ارزیابی حیاتی یا CASP
شاخص‌های ارزیابی کیفیت	اهداف پژوهش، منطق روش، طرح پژوهش، نمونه‌برداری، گردآوری داده‌ها، انعکاس‌پذیری، ملاحظات اخلاقی، دقت تجزیه و تحلیل، بیان روشن نتایج و ارزش پژوهش
دامنه امتیاز کیفیت مطالعات منتخب	۴۸ تا ۲۳
مبنای انتخاب نهایی	مطالعات دارای کیفیت متوسط به بالا و ارتباط مستقیم با برنامه‌ریزی درسی، مدیریت خانواده و دوره متوسطه
روش کنترل کیفیت کدگذاری	مقایسه کدگذاری محقق با کدگذاری خبره مستقل

مقدار کاپای کوهن	۰۶۸۴
تفسیر مقدار کاپا	توافق معتبر و قابل قبول میان کدگذاران
تعداد خبرگان گروه کانونی	هفتر از خبرگان برنامه‌ریزی درسی
نتیجه داوری خبرگان	ابعاد و مؤلفه‌های مدل تأیید شد و تغییر در ساختار نهایی مدل ایجاد نشد

در گام چهارم، اطلاعات پژوهش‌ها استخراج شد. در این مرحله، متن کامل ۴۶ مقاله منتخب به صورت دقیق و چندباره مطالعه شد و اطلاعاتی مانند سال انتشار، عنوان، هدف، روش، ابزار، یافته‌های اصلی و دلالت‌های مرتبط با برنامه درسی مدیریت خانواده استخراج گردید. در مطالعات فارسی، مفاهیمی مانند جایگاه خانواده در برنامه درسی معنوی، اقتصاد خانواده، مدیریت اقتصاد خانواده، بهزیستی اجتماعی، تفکر فلسفی، ضرورت‌های آموزش خانواده، تفکر انتقادی، برنامه درسی مبتنی بر شایستگی، تربیت اجتماعی، سواد رسانه‌ای، آداب و مهارت‌های زیستن، نقش والدگری، آسیب‌شناسی برنامه درسی تفکر و سبک زندگی، تربیت اقتصادی، اخلاق‌مداری خانواده، ساده‌زیستی، مصرف صحیح، صرفه‌جویی، قناعت، انفاق، کارآفرینی، مسئولیت اقتصادی و تصمیم‌گیری اقتصادی استخراج شد. در مطالعات خارجی نیز مفاهیمی مانند مهارت‌های اجتماعی، مهارت‌های اقتصادی، مهارت‌های ذهنی، مدیریت مصرف، سبک زندگی، تربیت جنسی، تربیت اجتماعی، برنامه‌های خانواده‌های تاب‌آور، دانش مالی ذهنی، رفتار مالی، کارآفرینی، اشتغال، مدیریت خود و خانواده، مشارکت والدین، پیوند خانواده و مدرسه، ساختار خانواده، آگاهی والدین، مراقبت خانواده‌محور، تعهد، مسئولیت‌پذیری، آموزش زندگی خانوادگی، تربیت شخصیت، جنسیت، رابطه کار و خانواده، استانداردهای شغلی، الگوهای کاری و مسئولیت‌های خانوادگی شناسایی شد. تحلیل این مطالعات نشان داد که برنامه درسی مدیریت خانواده ماهیتی میان‌رشته‌ای دارد و در پیوند با حوزه‌های برنامه‌ریزی درسی، تعلیم و تربیت، اقتصاد خانواده، مطالعات اجتماعی، تربیت اخلاقی، تربیت دینی، مهارت‌های زندگی، سواد مالی، آموزش والدگری و تعامل خانواده و مدرسه قابل فهم است.

در گام پنجم، تجزیه و تحلیل و ترکیب یافته‌های کیفی انجام شد. این مرحله شامل کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی بود. در کدگذاری باز، تمامی عوامل کلیدی استخراج‌شده از مطالعات به عنوان کد اولیه در نظر گرفته شدند. سپس، کدها بر اساس مشابهت معنایی، هم‌پوشانی مفهومی و ارتباط با عناصر برنامه درسی با یکدیگر مقایسه و ادغام شدند. در کدگذاری محوری، ارتباط میان کدها، مقوله‌ها و ابعاد بررسی شد و مفاهیم نزدیک در ذیل مقوله‌های اصلی قرار گرفتند. در کدگذاری انتخابی، داده‌ها به صورت یکپارچه بازآرایی شدند و الگوی نهایی ابعاد برنامه‌ریزی درسی و مدیریت خانواده شکل گرفت. بر اساس این فرآیند، ۴ بعد، ۱۲ مقوله اصلی و ۷۰ مفهوم فرعی شناسایی شد. چهار بعد اصلی شامل اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و ارزشیابی بود. بعد اهداف، گسترده‌ترین بعد مدل بود و هشت مقوله شناختی، عاطفی، ارتباطی، اخلاق و تعهد، مهارتی، ساده‌زیستی، اقتصادی و اجتماعی را دربرگرفت. بعد محتوا شامل مقوله انتخاب محتوا، بعد روش‌های تدریس شامل مقوله سازماندهی روش‌ها، و بعد ارزشیابی شامل دو مقوله استمرار ارزشیابی و سنجش عملکرد بود.

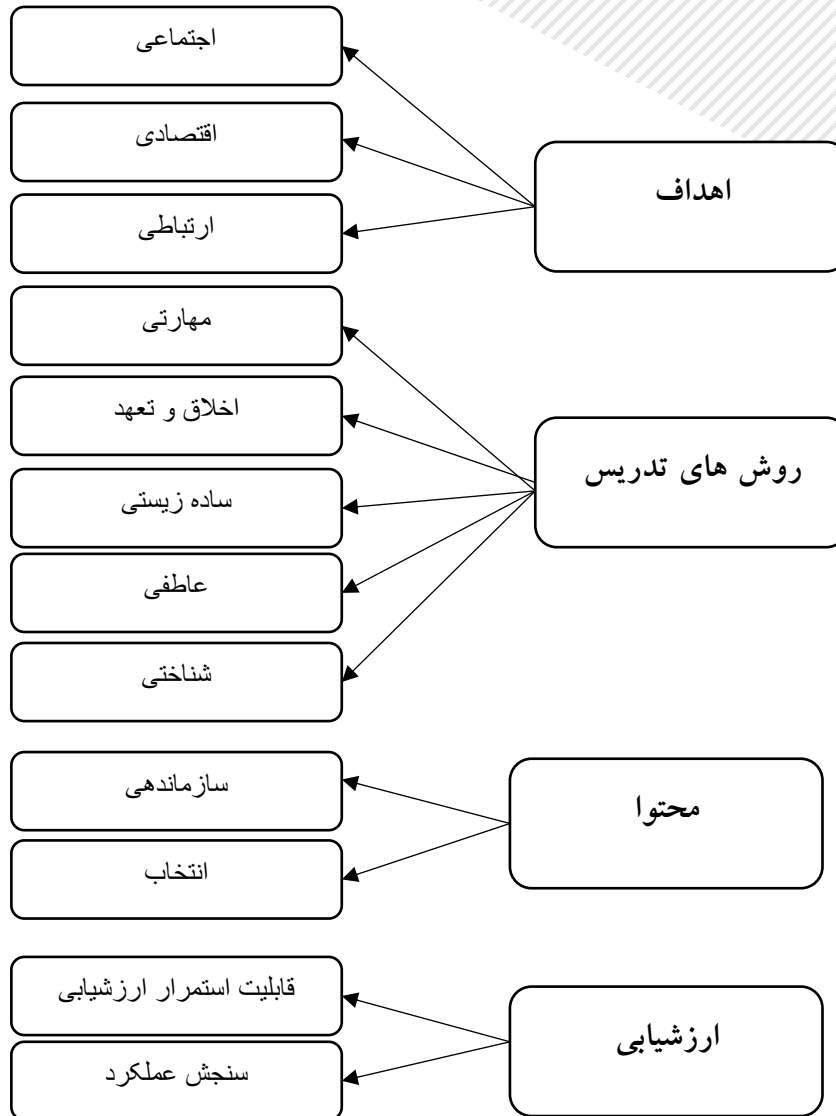
جدول ۵. ترکیب نهایی داده‌ها و ابعاد برنامه‌ریزی درسی مدیریت خانواده

بعد	مقوله اصلی	مفاهیم فرعی
اهداف	شناختی	قابلیت تجزیه و تحلیل ارزش‌ها، آشنا کردن متربی با پایگاه اجتماعی خود، شایستگی‌ها، توجه به تفاوت‌های فردی، آشنایی با ارزش‌های اجتماعی، اهمیت و جایگاه قانونمندی، پذیرش هویت اسلامی و ملی
اهداف	عاطفی	قابلیت ایجاد و تقویت علاقه در متربی برای تحقق شایستگی‌های فضیلت‌محور، مشارکت فعال، روحیه احترام‌گذاری، استدلال در حل مسائل اجتماعی، تحمل آرای دیگران
اهداف	ارتباطی	توانایی تحلیل مسائل اجتماعی، حل مسئله، مهارت‌های ارتباطی، برقراری ارتباط صحیح، تعامل سازنده با اعضای خانواده و دیگران
اهداف		آموزش روبه‌رو شدن با مشکلات خانوادگی، آموزش صبر و بردباری برای حل مشکلات خانوادگی، آموزش ارکان اصلی زندگی خانوادگی، آموزش شناخت اخلاق و تعهد ارزش‌های خانوادگی، تأکید بر نقش محبت در زندگی خانوادگی، معرفی کتاب‌های مفید برای زندگی خانوادگی، تأکید بر قداست خانواده، افزایش اعتمادبه‌نفس و خودباوری دانش‌آموزان، آموزش شیوه تربیت فرزند، پرهیز از انتظارات غیرواقع‌بینانه در زندگی
اهداف	مهارتی	انجام عملی برخی فعالیت‌ها و مسئولیت‌های اقتصادی، توانایی تصمیم‌گیری اقتصادی، توانایی انجام کارهای تولیدی، بهره‌برداری و حفاظت از منابع

اهداف	ساده‌زیستی	اصلاح الگوی مصرف و صرفه‌جویی، قناعت، انفاق، توجه به فقر، پرهیز از تجمل‌گرایی
اهداف	اقتصادی	فرهنگ و نگرش اقتصادی، بهره‌وری، شایسته‌سالاری، افزایش سطح تولید با تلاش مردم، افزایش درآمد، مدیریت هزینه، اراده و نگرش اقتصادی افراد جامعه، رشد اقتصادی، افزایش بهره‌وری جامعه
اهداف	اجتماعی	افزایش سطح کیفیت زندگی، بالا رفتن امید به زندگی، احساس هویت اجتماعی مثبت، شناسایی مسائل اقتصادی جامعه، مشارکت، آشنایی با محیط زیست، تغییر فرهنگ، اراده و نگرش در افراد جامعه، تربیت نیروی انسانی شایسته، دانش‌محوری
محتوا	انتخاب محتوا	شناخت و بررسی اهمیت نقش خانواده، درونی‌سازی ارزش‌ها، نقد و بررسی خرده‌فرهنگ‌ها، تفسیر واژه‌های مشترک اجتماعی، تنظیم محتوا به صورت افقی، عمودی و تلفیقی، تناسب محتوا با زندگی واقعی دانش‌آموزان، مسئله‌محوری و سؤال‌انگیزی محتوا
روش‌های تدریس	سازماندهی روش‌ها	استفاده از روش‌های پرسشگری، تعقل و تفکر، استدلال، گفتمان، فضای مجازی و رسانه‌ای، ایفای نقش، مدیریت برنامه‌ها، تصمیم‌گیری به موقع، یادگیری چندجانبه، دانش‌آموزمحوری و مشارکت فعال
ارزشیابی	استمرار ارزشیابی	برگزاری مسابقات مهارتی در مدرسه، آزمون اقتصادی، مسابقات مرتبط با فعالیت‌های خانوادگی و اقتصادی، استمرار ارزشیابی، پیگیری فرآیندی یادگیری
ارزشیابی	سنجش عملکرد	آزمون، ارزیابی عملی، سنجش عملکرد، سنجش مهارت‌های تصمیم‌گیری، سنجش توانایی کاربرد آموخته‌ها در موقعیت‌های واقعی زندگی خانوادگی

در گام ششم، کنترل کیفیت الگوی استخراج‌شده انجام شد. الگوی اولیه پس از تکمیل فرآیند فراترکیب در جلسه‌های گروه کانونی با حضور ۵ نفر از خبرگان برنامه‌ریزی درسی ارائه شد. در این جلسات، تمامی ابعاد و مقوله‌های مدل بررسی شد و خبرگان بر کفایت، انسجام و تناسب مفاهیم تأکید کردند. هیچ بعد یا مؤلفه جدیدی به مدل افزوده نشد و هیچ‌یک از ابعاد یا مؤلفه‌های موجود نیز حذف نگردید. بنابراین، روایی محتوایی مدل از دو مسیر تأیید شد: نخست، اتکای مدل بر اجزا و عوامل استخراج‌شده از مطالعات پیشین و دوم، تأیید مدل توسط خبرگان برنامه‌ریزی درسی. برای سنجش پایایی مدل، شاخص کاپای کوهن محاسبه شد. در این فرآیند، یک خبره مستقل بدون اطلاع از نحوه ادغام کدها توسط پژوهشگر، کدهای استخراج‌شده را در مفاهیم مربوط طبقه‌بندی کرد. سپس طبقه‌بندی محقق و خبره با یکدیگر مقایسه شد. مقدار کاپای کوهن برابر ۰.۶۸۴ به دست آمد که نشان داد میزان توافق میان دو کدگذار در سطح معتبر و قابل قبول قرار دارد. این نتیجه نشان می‌دهد که ساختار مفهومی مدل، صرفاً حاصل تفسیر فردی پژوهشگر نبوده و از ثبات و قابلیت اعتماد مناسبی برخوردار است.

در گام هفتم، یافته‌های نهایی ارائه شد. بر اساس بررسی دقیق ۴۶ مقاله منتخب طی یک بازه دوماهه و پس از اعمال نظر خبرگان دانشگاهی، ابعاد برنامه‌ریزی درسی و مدیریت خانواده در مدارس در قالب ۴ بعد، ۱۲ مقوله اصلی و ۷۰ مفهوم فرعی طبقه‌بندی شد. این طبقه‌بندی نشان داد که برنامه درسی مدیریت خانواده باید هم‌زمان به اهداف تربیتی، محتوای آموزشی، روش‌های یاددهی-یادگیری و شیوه‌های ارزشیابی توجه داشته باشد. در بعد اهداف، تأکید اصلی بر پرورش شناخت، نگرش، مهارت، اخلاق، ارتباط، مسئولیت اجتماعی و توان اقتصادی دانش‌آموزان بود. در بعد محتوا، تناسب با زندگی واقعی، درونی‌سازی ارزش‌ها، توجه به نقش خانواده، تلفیق افقی و عمودی محتوا و ارتباط با مسائل اجتماعی و اقتصادی برجسته شد. در بعد روش‌های تدریس، استفاده از روش‌های فعال، مسئله‌محور، گفت‌وگو محور، رسانه محور و مشارکتی اهمیت یافت. در بعد ارزشیابی نیز سنجش عملکرد، استمرار ارزشیابی و کاربرد آموخته‌ها در موقعیت‌های واقعی زندگی خانوادگی مورد تأکید قرار گرفت.

شکل ۲. مدل ابعاد برنامه‌ریزی درسی و مدیریت خانواده؛ خروجی مرحله کیفی پژوهش

مدل نهایی نشان داد که برنامه‌ریزی درسی مدیریت خانواده در مدارس ایران باید بر چهار بعد اصلی اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و ارزشیابی استوار باشد. این ابعاد در ارتباط متقابل با یکدیگر قرار دارند و هیچ‌یک به‌تنهایی نمی‌تواند کیفیت برنامه درسی مدیریت خانواده را تضمین کند. اهداف، جهت‌گیری ارزشی و تربیتی برنامه را تعیین می‌کنند؛ محتوا، دانش و تجربه‌های یادگیری لازم را فراهم می‌سازد؛ روش‌های تدریس، مسیر تحقق یادگیری را شکل می‌دهند؛ و ارزشیابی، میزان تحقق اهداف و قابلیت کاربرد آموخته‌ها را در زندگی واقعی دانش‌آموزان بررسی می‌کند.

در مجموع، یافته‌های پژوهش نشان داد که ادعاهای مندرج در مطالعات مختلف درباره برنامه‌ریزی درسی و مدیریت خانواده عمدتاً در راستای یکدیگر بوده‌اند و تعارض بنیادین میان آن‌ها مشاهده نشد. این مطالعات بیشتر نقش تکمیلی و پشتیبان نسبت به یکدیگر داشتند و هر یک بخشی از ابعاد برنامه درسی مدیریت خانواده را برجسته کرده بودند. بنابراین، پژوهش حاضر با کنار هم قرار دادن یافته‌های پراکنده ۴۶ مقاله، بستری فراهم کرد تا ابعاد مهم و پراکنده مدیریت خانواده در قالب الگویی منسجم، مرحله‌ای و قابل استفاده برای برنامه‌ریزان درسی ارائه شود. بر اساس این الگو، مدیریت خانواده در مدارس ایران باید به‌عنوان حوزه‌ای چندبعدی، تربیتی، اجتماعی، اقتصادی و مهارتی فهم شود و در برنامه درسی دوره متوسطه، به‌ویژه در پیوند با سبک زندگی، مسئولیت‌پذیری، سواد اقتصادی، اخلاق خانوادگی، ارتباط مؤثر و آمادگی برای ایفای نقش‌های خانوادگی و اجتماعی مورد توجه قرار گیرد.

بحث و نتیجه گیری

هدف پژوهش حاضر شناسایی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های برنامه درسی مدیریت خانواده در مدارس ایران با استفاده از رویکرد فراترکیبی-انتقادی بود. نتایج حاصل از تحلیل ۴۶ مطالعه منتخب نشان داد که برنامه درسی مدیریت خانواده دارای ساختاری چندبعدی است و در قالب چهار بعد اصلی اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و ارزشیابی، دوازده مقوله اصلی و هفتاد مفهوم فرعی قابل تبیین است. این یافته بیانگر آن است که مدیریت خانواده صرفاً یک حوزه دانشی محدود به اقتصاد خانواده یا آموزش مهارت‌های خانه‌داری نیست، بلکه مجموعه‌ای از شایستگی‌های شناختی، عاطفی، اجتماعی، اخلاقی، اقتصادی، ارتباطی و مهارتی را در بر می‌گیرد که برای زندگی فردی و اجتماعی دانش‌آموزان ضروری هستند. این نتیجه با دیدگاه برنامه درسی خانواده‌محور که بر ضرورت پیوند میان آموزش رسمی و نیازهای واقعی زندگی تأکید دارد همسو است و نشان می‌دهد که خانواده باید به عنوان یکی از محورهای اصلی برنامه‌ریزی درسی مورد توجه قرار گیرد (Gholami et al., 2024; Khori et al., 2025; Qaranjik et al., 2022).

یکی از مهم‌ترین یافته‌های پژوهش حاضر، شناسایی بعد «اهداف» به عنوان گسترده‌ترین و پرمفهوم‌ترین بعد برنامه درسی مدیریت خانواده بود. در این بعد، مؤلفه‌های شناختی، عاطفی، ارتباطی، اخلاقی، مهارتی، اقتصادی، اجتماعی و ساده‌زیستی استخراج شدند. این یافته نشان می‌دهد که برنامه درسی مدیریت خانواده باید فراتر از انتقال اطلاعات عمل کرده و بر پرورش شخصیت، هویت، ارزش‌ها و مهارت‌های کاربردی دانش‌آموزان تمرکز داشته باشد. تأکید بر مؤلفه‌های شناختی همچون تحلیل ارزش‌ها، شناخت جایگاه اجتماعی، پذیرش هویت ملی و اسلامی و قانون‌مداری با یافته‌های پژوهش‌های مرتبط با برنامه‌های درسی مبتنی بر اسناد بالادستی و تربیت اجتماعی همخوانی دارد (Goudarzi et al., 2021; Yazdani, Abbasi, Hasani, & Ali Asgari, 2018; Yazdani, Abbasi, Hasani, & Asgari, 2018). همچنین شناسایی مؤلفه‌های عاطفی نظیر احترام‌گذاری، مشارکت فعال، تحمل دیدگاه‌های دیگران و علاقه‌مندی به فضیلت‌های اخلاقی مؤید آن است که خانواده و مدرسه باید در کنار یکدیگر زمینه رشد هیجانی و اخلاقی دانش‌آموزان را فراهم کنند؛ نتیجه‌ای که با مطالعات حوزه آموزش خانواده و تربیت شخصیت نیز مطابقت دارد (Aghamohammadi & Khorsandi, 2015; Arif et al., 2023; Raeis al-Islamzadeh et al., 2022).

یافته دیگر پژوهش، اهمیت مؤلفه‌های ارتباطی و اخلاقی در برنامه درسی مدیریت خانواده بود. نتایج نشان داد که آموزش مهارت‌های ارتباطی، حل مسئله، مدیریت تعارض، مسئولیت‌پذیری، صبر، بردباری، محبت و احترام متقابل از عناصر کلیدی این حوزه محسوب می‌شوند. این نتیجه را می‌توان در پرتو تحولات اجتماعی و افزایش پیچیدگی روابط خانوادگی تبیین کرد. در جهان معاصر، بسیاری از مشکلات خانوادگی ناشی از ضعف مهارت‌های ارتباطی و ناتوانی در مدیریت روابط انسانی است؛ بنابراین آموزش این مهارت‌ها در دوران مدرسه می‌تواند از بروز بسیاری از آسیب‌های اجتماعی و خانوادگی در آینده پیشگیری کند. یافته حاضر با نتایج مطالعاتی که بر نقش آموزش خانواده در ارتقای مهارت‌های زندگی، سازگاری اجتماعی و رفتارهای تحصیلی تأکید کرده‌اند، همسو است (Arabha, 2024; Shahabi Raberi, 2019; Sharifi & Abdollahi, 2025; Singh et al., 2019). همچنین تأکید بر مؤلفه‌های اخلاقی و معنوی با یافته‌های پژوهش‌های مبتنی بر آموزه‌های اسلامی و تربیت دینی همخوانی دارد که خانواده را کانون اصلی انتقال ارزش‌های اخلاقی و معنوی می‌داند (Akbari et al., 2024; Ehsani, 2021; Zeynvand Lorestani et al., 2026).

از دیگر یافته‌های مهم پژوهش، برجسته شدن مؤلفه‌های اقتصادی در ساختار برنامه درسی مدیریت خانواده بود. در این بعد، مفاهیمی مانند مدیریت هزینه، درآمد، کارآفرینی، بهره‌وری، مصرف صحیح، صرفه‌جویی، قناعت، مسئولیت اقتصادی و سواد مالی شناسایی شدند. این نتیجه نشان می‌دهد که یکی از نیازهای اساسی دانش‌آموزان در جامعه امروز، برخورداری از دانش و مهارت‌های اقتصادی برای مدیریت زندگی فردی و خانوادگی است. شرایط اقتصادی پیچیده، تغییر الگوهای مصرف و ضرورت تصمیم‌گیری مالی آگاهانه، اهمیت آموزش سواد اقتصادی را دوچندان کرده است. این یافته با نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه اقتصاد خانواده، تربیت اقتصادی و سواد مالی دانش‌آموزان همسو است که بر نقش آموزش اقتصادی در شکل‌گیری رفتارهای مالی مسئولانه تأکید کرده‌اند (Adak & Yousefzadeh Chousari, 2019; Deenanath et al., 2019; Fazlalizadeh Soufi et al., 2019; Hosseini, 2018; Yousefi & Rahimi, 2018; Taheri Tayebi et al., 2021; Mirarab et al., 2019; et al., 2022). همچنین چارچوب‌های بین‌المللی مدیریت خانواده و خودمدیریتی نیز آموزش سواد مالی و مدیریت منابع را از ارکان اصلی زندگی خانوادگی معرفی کرده‌اند (Barnum, 2014; Grey et al., 2015).

نتایج پژوهش همچنین نشان داد که بعد اجتماعی برنامه درسی مدیریت خانواده از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. مفاهیمی مانند مشارکت اجتماعی، هویت اجتماعی، مسئولیت‌پذیری مدنی، آشنایی با محیط زیست، ارتقای کیفیت زندگی، امید به زندگی و توسعه اجتماعی در این بعد قرار گرفتند. این یافته بیانگر آن است که مدیریت خانواده صرفاً محدود به روابط درون خانواده نیست، بلکه با ایفای نقش اجتماعی افراد نیز ارتباط دارد. خانواده نخستین محیطی است که فرد در آن ارزش‌های اجتماعی، همکاری، مسئولیت‌پذیری و مشارکت را فرا می‌گیرد. بنابراین، برنامه درسی مدیریت خانواده می‌تواند نقش مهمی در تربیت شهروندان فعال و مسئول ایفا کند. این نتیجه با پژوهش‌های مرتبط با تربیت اجتماعی، فرهنگ شهروندی و مشارکت خانواده در فرایندهای آموزشی هماهنگ است (Bahrami et al., 2021; Goudarzi et al., 2021; Qaranjik et al., 2021, 2022).

در بعد محتوا، یافته‌ها نشان داد که محتوای برنامه درسی مدیریت خانواده باید مبتنی بر واقعیت‌های زندگی دانش‌آموزان، نیازهای اجتماعی و فرهنگی جامعه و چالش‌های روز خانواده باشد. مفاهیمی نظیر نقش خانواده، درونی‌سازی ارزش‌ها، نقد خرده‌فرهنگ‌ها، ارتباط با مسائل واقعی زندگی، مسئله‌محوری و سازمان‌دهی تلفیقی محتوا در این بعد شناسایی شدند. این یافته با دیدگاه‌های جدید برنامه‌ریزی درسی که بر ارتباط میان دانش مدرسه و زندگی واقعی تأکید دارند مطابقت دارد. مطالعات حوزه تفکر انتقادی، سواد اطلاعاتی و برنامه‌های درسی مبتنی بر شایستگی نیز بر ضرورت طراحی محتوای مسئله‌محور، دانش‌آموز‌محور و کاربردی تأکید کرده‌اند (Abdam et al., 2021; Ghanbaripour Talemi et al., 2023; Mehnem et al., 2021). همچنین مطالعات بین‌المللی در حوزه آموزش خانواده نشان داده‌اند که محتوای برنامه‌های درسی زمانی اثربخش خواهد بود که بتواند پاسخگوی مسائل واقعی زندگی خانوادگی و اجتماعی فراگیران باشد (Igbokwe et al., 2019; Jeon, 2014; Kim, 2020).

در خصوص بعد روش‌های تدریس، یافته‌ها نشان داد که استفاده از روش‌های فعال، مشارکتی و تعاملی برای آموزش مدیریت خانواده ضروری است. روش‌هایی مانند پرسشگری، گفت‌وگو، ایفای نقش، حل مسئله، تفکر انتقادی، استفاده از فناوری‌های آموزشی و یادگیری مبتنی بر تجربه در این بعد قرار گرفتند. این یافته را می‌توان ناشی از ماهیت مهارتی و کاربردی مدیریت خانواده دانست؛ زیرا بسیاری از شایستگی‌های مورد نیاز در این حوزه از طریق آموزش مستقیم و سخنرانی قابل انتقال نیستند و نیازمند تجربه، تمرین و مشارکت فعال دانش‌آموزان هستند. این نتیجه با مطالعات مربوط به برنامه‌های درسی مبتنی بر شایستگی، تفکر انتقادی و آموزش مهارت‌های زندگی مطابقت دارد (Abdam et al., 2021; Mehnem et al., 2021; Muddle, 2023). همچنین پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه آموزش خانواده و آموزش مبتنی بر شایستگی بر اهمیت روش‌های یاددهی-یادگیری فعال در توسعه مهارت‌های خانوادگی تأکید کرده‌اند (Arabha, 2024; Khori et al., 2025).

یافته‌های مربوط به بعد ارزشیابی نیز حاکی از آن بود که سنجش عملکرد و استمرار ارزشیابی باید جایگزین رویکردهای صرفاً آزمون‌محور شود. برگزاری فعالیت‌های عملی، مسابقات مهارتی، پروژه‌های خانوادگی و ارزیابی عملکرد واقعی دانش‌آموزان از مهم‌ترین مؤلفه‌های این بعد بودند. این نتیجه با رویکردهای نوین ارزشیابی آموزشی که بر سنجش شایستگی‌ها و عملکرد واقعی تأکید دارند همسو است. پژوهش‌های حوزه برنامه‌ریزی درسی نیز نشان داده‌اند که در برنامه‌های مبتنی بر شایستگی، ارزشیابی باید فرایندی، مستمر و مبتنی بر عملکرد باشد تا بتواند میزان تحقق اهداف آموزشی را به درستی نشان دهد (Abdam et al., 2021; Hosseini et al., 2022; Yazdani, Abbasi, Hasani, & Asgari, 2018). افزون بر این، مطالعات تطبیقی آموزش مهارت‌های زندگی و آموزش خانواده نیز بر نقش ارزشیابی‌های عملکردمحور در افزایش اثربخشی برنامه‌های آموزشی تأکید کرده‌اند (Sabzeh & Bakhshi, 2025; Zhou, 2015).

در مجموع، نتایج پژوهش حاضر نشان داد که برنامه درسی مدیریت خانواده دارای ماهیتی چندبعدی، میان‌رشته‌ای و آینده‌نگر است. ابعاد استخراج‌شده بیانگر آن هستند که مدیریت خانواده باید به عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از برنامه درسی مدارس مورد توجه قرار گیرد و از طریق آن زمینه رشد شناختی، عاطفی، اجتماعی، اقتصادی، اخلاقی و مهارتی دانش‌آموزان فراهم شود. همچنین نتایج نشان داد که یافته‌های پژوهش‌های مختلف در این حوزه عمده‌تاً مکمل یکدیگر بوده و در کنار هم چارچوبی منسجم برای طراحی برنامه درسی مدیریت خانواده فراهم می‌آورند. از منظر انتقادی نیز می‌توان بیان کرد که اگرچه در سال‌های اخیر توجه به موضوع خانواده در برنامه‌های درسی افزایش یافته است، اما هنوز بسیاری از ابعاد مدیریت خانواده به صورت پراکنده و غیرمنسجم در متون آموزشی مطرح می‌شوند و نیاز به طراحی برنامه‌ای جامع، یکپارچه و مبتنی بر نیازهای واقعی جامعه ایرانی وجود دارد.

این پژوهش همانند سایر مطالعات فراترکیبی با محدودیت‌هایی مواجه بود. نخست آنکه تحلیل صرفاً بر اساس مطالعات منتشرشده به زبان فارسی و انگلیسی انجام شد و امکان دسترسی به برخی پژوهش‌های منتشرشده به زبان‌های دیگر وجود نداشت. دوم آنکه کیفیت و عمق اطلاعات استخراج‌شده تا حدی تحت تأثیر کیفیت مطالعات اولیه قرار داشت. همچنین برخی مطالعات دارای تمرکز محدود بر ابعاد خاصی از مدیریت خانواده بودند که می‌توانست بر گستره مفاهیم استخراج‌شده اثرگذار باشد. محدودیت دیگر مربوط به تفاوت زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و آموزشی مطالعات منتخب بود که امکان مقایسه مستقیم برخی یافته‌ها را دشوار می‌کرد.

پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آینده، الگوی استخراج‌شده در این مطالعه از طریق روش‌های کمی و آمیخته مورد اعتبارسنجی قرار گیرد. همچنین بررسی دیدگاه معلمان، والدین، دانش‌آموزان و برنامه‌ریزان درسی درباره ابعاد مدیریت خانواده می‌تواند به غنای مدل پیشنهادی کمک کند. طراحی و آزمون برنامه‌های آموزشی مبتنی بر الگوی ارائه‌شده و ارزیابی اثربخشی آن‌ها در مدارس نیز می‌تواند مسیر مناسبی برای توسعه دانش در این حوزه باشد. علاوه بر این، انجام مطالعات تطبیقی میان نظام‌های آموزشی مختلف در زمینه آموزش مدیریت خانواده می‌تواند به شناسایی تجارب موفق و بومی‌سازی آن‌ها کمک کند.

برنامه‌ریزان درسی می‌توانند از ابعاد و مؤلفه‌های شناسایی‌شده در این پژوهش برای طراحی برنامه درسی جامع مدیریت خانواده در دوره متوسطه استفاده کنند. ضروری است محتوای آموزشی مدارس به گونه‌ای بازنگری شود که مهارت‌های زندگی خانوادگی، سواد اقتصادی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، مهارت‌های ارتباطی و تربیت اخلاقی به شکل نظام‌مند در آن گنجانده شود. همچنین آموزش معلمان در زمینه مدیریت خانواده، توسعه روش‌های تدریس فعال و استفاده از ارزشیابی‌های عملکردمحور می‌تواند اثربخشی برنامه‌های آموزشی را افزایش دهد. مشارکت والدین در اجرای برنامه‌های آموزشی و ایجاد ارتباط مؤثر میان خانه و مدرسه نیز از دیگر اقداماتی است که می‌تواند تحقق اهداف برنامه درسی مدیریت خانواده را تسهیل کند.

موازین اخلاقی

در این پژوهش ملاحظات اخلاقی رعایت شد.

تشکر و قدردانی

از تمام افرادی که امکان انجام پژوهش حاضر را فراهم کردند، تقدیر و تشکر می‌شود.

مشارکت نویسندگان

نویسندگان این مطالعه با هم مشارکت فعال داشتند.

تعارض منافع

بین نویسندگان پژوهش حاضر هیچ تضاد منافی وجود نداشت.

Reference

- Abdam, R., Qaltash, A., & Nateghi, F. (2021). Validation of a General Competency-Based Curriculum for the Second Cycle of Theoretical Secondary Education. *Teaching Research*, 9(1).
- Adak, M., & Yousefzadeh Chousari, M. (2019). Content Analysis of Elementary Social Studies Textbooks Based on Economic Education. *Research in Teaching and Learning*, 16(2), 115-128. <https://doi.org/10.22070/tr.2019.3323>
- Aghamohammadi, J., & Khorsandi, A. (2015). Investigating the Degree of Attention to the Position of the Family Based on Morality in the Curriculum. *Applied Ethics Studies*, 11(40).
- Akbari, A., Hosseini, S. H., & Fathaliani, H. (2024). Family Management in the Modern Era: An Approach Based on the Teachings of the Qur'an and Nahj al-Balaghah. *Quran and Medicine*, 9(3).

- Arabha, A. (2024). The Role of Family Management Educational Programs in Schools in Enhancing Students' Life Skills. First Conference on Humanities with a New Approach, Astara.
- Arif, A. M., Nurdin, N., & Elya, E. (2023). Character Education Management at Islamic Grassroot Education: The Integration of Local Social and Wisdom Values. *Al-Tanzim: Jurnal Manajemen Pendidikan Islam*, 7(2), 435-450.
- Bahrami, V., Mousavi, S. M., & Goudarzi, A. (2021). The Role of Family Parenting Styles in Civic Culture: A Study of Citizens in Lorestan Province. *Strategic Communication Studies*, 1(2), 31-47. <https://doi.org/10.61838/kman.soe.738>
- Barnum, S. (2014). *The Value of Family and Consumer Sciences Programs in the Public School Curriculum: A Local District-Wide Research Project*
- Boujari, M. (2024). The Necessity and Importance of Life Skills Education in Elementary Education. First International Conference on Transformative Ideas in Cultural and Educational Studies in Education with Emphasis on Action Research, Lesson Study, and Narrative Research in the Third Millennium,
- Deenanath, V., Danes, S. M., & Jang, J. (2019). Purposive and Unintentional Family Financial Socialization, Subjective Financial Knowledge, and Financial Behavior of High School Students. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 30(1), 83-96.
- Eftekhari, J., Eftekhari, H., Moslemi, F., & Samavi, A. (2021). Analyzing the Components of Philosophical Thinking in the Grade 12 Girls' Family Management and Lifestyle Textbook in the Second Cycle of Secondary Education. *Women in Culture and Art*, 13(3).
- Eftekhari, J., Eftekhari, H., Moslemi, F., & Samavi, A. (2022). Investigating the Capacity of the Grade 12 Girls' Family Management and Lifestyle Textbook from the Perspective of Keyes's Social Well-Being Components. *Women in Development and Politics (Women's Research)*, 20(1), 69-86. <https://sid.ir/paper/957534/fa>
- Ehsani, M. (2021). Family Management and Its Educational Functions from the Perspective of the Qur'an and Hadith. *Journal of Islamic Humanities*(15), 27-50.
- Fazlalizadeh Soufi, S., Ghahremani, J., & Alizadeh Aghdam, M. (2019). Analysis of the Existing Elementary Curriculum from the Perspective of Economic Education: Challenges and Barriers. *Educational Management Research*, 11(2).
- Ghanbaripour Talemi, F., Khosravi Babadi, A. A., & Essareh, A. (2023). Designing and Validating an Information Literacy Curriculum Model for Second-Cycle Secondary Education. *Education*, 39(2), 7-28.
- Gholami, F., Javadipour, M., Dehghani, M., Salehi, K., & Chaharbashloo, H. (2024). Explaining the Concept of Family-Centered Curriculum. *Iranian Journal of Curriculum Studies*, 19(74), 161-186. <https://doi.org/10.61838/kman.soe.738>
- Goudarzi, F., Maleki, H., Khosravi, M., & Abbaspour, A. (2021). Elements of the Social Education Curriculum in Second-Cycle Secondary Education Based on Tyler's Model: Characteristics and Requirements. *Teaching Research*, 9(1).
- Grey, M., Schulman-Green, D., Knafel, K., & Reynolds, N. R. (2015). A Revised Self- and Family Management Framework. *Nursing Outlook*, 63(2), 162-170.
- Hosseini, S. A., Qaltash, A., Ranjbar, M., & Mohammadjani, S. (2022). Designing and Validating the Family Economics Curriculum Model for Iran's Second-Cycle Secondary Education. *Islamic lifestyle with a focus on health*, 7(1).
- Igbokwe, U. L., Ogbonna, C. S., Ezegebe, B. N., Nnadi, E. M., & Eseadi, C. (2019). Viewpoint on Family Life and HIV Education Curriculum in Nigerian Secondary Schools. *Journal of International Medical Research*, 48(1), 0300060519844663. <https://doi.org/10.1177/0300060519844663>
- Jeon, S. (2014). The Plan for Development of Subsequent Curriculum Based on the Section 'Family Life' of Practical Arts (Technology/Home Economics) from Elementary and Secondary Courses and Key Competence. *Journal of Korean Home Economics Education Association*, 26(4), 35-50.
- Khori, A., Nurhayati, W., Arinindyah, O., Zawirrahmi, Z., & Shofiyullah, S. (2025). Implementing a Family Education Curriculum to Enhance Parental Roles in Character-Based Parenting: A Case Study at SMP Bisnis Aya Sophia Islamic School. *Indonesian Journal of Management and Economic Research*, 2(01), 113-120. <https://doi.org/10.70508/mhcqe631>
- Kim, S. (2020). A Study on Korean High School Elective Curriculum. *Journal of Human-Centric Research in Humanities and Social Sciences*, 1(1).
- Mehnam, Z., Mahdizadeh, A., Shabani Gil Chalan, H., Salimi, J., & Araghiyeh, A. (2021). A Look at Critical Thinking-Based Curriculum Content in Lower-Secondary Education. *Teaching Research*, 9(1), 255-274.
- Mirarab, R., Hajitabar, M., & Arianfar, S. (2019). Analysis of Economic Literacy Components of Secondary School Textbooks from the Viewpoint of Teachers and Students. *Journal of Educational Planning Studies*, 7(14), 121-132. <https://doi.org/10.22080/eps.1970.2128>
- Mousavi Seyed Sakhi, D., Saeli, A., & Khanmohammadi, K. (2022). The Family Institution's Responsibility in Cultivating Order and Discipline in Children and Adolescents from a Jurisprudential Perspective. *Educational Jurisprudence Studies*, 9(17).
- Muddle, L. S. (2023). *Evaluation of the Impact of a Communication-Focused Curriculum Intervention in an Undergraduate Osteopathy Programme* [University College London].
- Qaranjik, A., Bayani, A. A., Saemi, H., & Fakouri Hajiyar, H. (2021). Explaining the Objectives of the Family Education Curriculum in Elementary Schools. *Research in Curriculum Planning*, 18(44), 132-146. <https://sid.ir/paper/1007542/fa>

- Qaranjik, A., Bayani, A. A., Saemi, H., & Fakouri Hajiyar, H. (2022). Analyzing the Necessities of Designing a Family Education Curriculum in Elementary Schools. *Family and Research*, 19(1), 25-40.
- Raeis al-Islamzadeh, M., Izadi, S., Sharifi, A., & Abu al-Maali, K. (2022). Explaining the Position of the Family in the Spiritual Curriculum. *Curriculum and Educational Planning Research*.
- Sabzeh, B., & Bakhshi, A. (2025). Goals of Life Skills Curriculum in Primary Education of Canada, Finland and Iran. *Iranian Journal of Comparative Education*, 8(2), 3513-3539. <https://doi.org/10.61838/kman.soe.738>
- Sarabi, M., & Ahmadi, P. (2019). Pathology of the Thinking and Lifestyle Curriculum in Lower-Secondary Education. *Teaching Research*, 7(1), 206-225. <https://sid.ir/paper/262605/fa>
- Shahabi Raberi, M. (2019). Effectiveness of Life Skills Training on Social Adjustment and Self-Esteem of Slow-Learner Students in Rabar in the 2018-2019 Academic Year. *New Research in Human Sciences*(17).
- Sharifi, S., & Abdollahi, M. (2025). Investigating the Effect of Family Education on Students' Academic Behaviors. First International Conference on Technological Innovations in Education, Ramshir.
- Singh, N., Minaie, M. G., Skvarc, D. R., & Toumbourou, J. W. (2019). Impact of a Secondary School Depression Prevention Curriculum on Adolescent Social-Emotional Skills: Evaluation of the Resilient Families Program. *Journal of youth and adolescence*, 48(6), 1100-1115. <https://doi.org/10.1007/s10964-019-00992-6>
- Taheri Tayebi, S., Hashemi, S. A., Qaltash, A., & Mashinchi, A. A. (2021). Validation of the Developed Family Economic Management Curriculum Model. *A New Approach in Educational Management*, 12(6), 104-121. <https://sid.ir/paper/999605/fa>
- Tatar, Ş., & Adıgüzel, O. C. (2019). The Analysis of Primary and Secondary Education Curricula in Terms of Null Curriculum. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 6(1), 122-134. <https://doi.org/10.33200/ijcer.563552>
- Yazdani, F., Abbasi, E., Hasani, M., & Ali Asgari, M. (2018). Designing and Validating a Lower-Secondary Curriculum Model with Emphasis on Upstream Documents. *Research in School and Virtual Learning*, 6(2).
- Yazdani, F., Abbasi, E., Hasani, M., & Asgari, M. A. (2018). Designing and Validating a Social Education Curriculum Model in Lower-Secondary Education with Emphasis on Upstream Documents. *Research in School and Virtual Learning*, 6(9).
- Yousefi, S., & Rahimi, H. (2018). Family Economic Management. First National Conference on Strategic and Applied Management, Saqqez.
- Zakeri, Z., Tambaki, M., Morshedi, H. K., & Davarpanahi, M. (2025). Investigating the Necessity of Teaching Life Skills Such as Time Management, Social Skills, and Self-Awareness to Students. Seventh National Conference on Professional Research in Psychology and Counseling from the Teacher's Perspective, Minab.
- Zeynvand Lorestani, R., Radan, S., & Mahdavi Nour, S. H. (2026). Feminine Rationality in the Qur'an and Its Role in Religious Education of the Family: A Theme-Oriented Analysis. *Educational Teachings in the Qur'an and Hadith*, 12(1), e736319. <https://doi.org/10.61838/kman.soe.738>
- Zhou, H. (2025). A New Approach to Happiness Education: A Case Study of Singapore's Family Education Policy in 2025. In *GBP Proceedings Series* (Vol. 18, pp. 131-142). Scientific Open Access Publishing.
- Zhou, H. Y. (2015). The Degree of the Course Construction in Universities. *Educational Research*, 10, 37-46.